

РИЦАРЯТ НА КУЛТУРАТА

Интервю на Стефка Хрусанова с д-р Тошо Дончев,
директор на Унгарския културен институт в София

Снимка Балаж Секейхиди©

Тошо Дончев, писател, преводач, социолог, член на Съюза на унгарските писатели. Роден в Будапеща през 1944 г. Следва в Будапеща и София. Дипломира се в Университета „Лоранд Йотвьош“ (Будапеща), защитава докторската си дисертация в Института по социология на БАН (1984). В периода 1991—1994 е председател на Кръглата маса на малцинствените и гражданските организации на Унгария, а от 1995 до 1998 г. е председател на Българското републиканско самоуправление. От 1998 до 2000 г. е председател на Управлението за национални и етнически малцинства. С името му се свързват редица българо-унгарски проекти в областта на културата и образованието. През 1991 г. основава списание „Хемус“, през 1994 г. създава Фондация „Pro Schola Bulgarica“. Две от самостоятелните му книги („Българи от ново време“, 2000; „Прокълнатото щастие на леля Ица“, 2008) са издадени и на български език. От 2003 г. е почетен председател на Българския културен форум.

За досегашната му дейност българската държава го удостоява с множество високи отличия (Орден „Кирил и Методий”, 1990; Орден „Мадарски конник” — първа степен, 2000; Държавна награда „Св. Паисий Хилендарски”, 2003).

Кои са най-ранните данни за институционализирани българо-унгарски културни връзки, а именно: кога за първи път се уговаря спогодба между България и Унгария за създаването на културни институти, на лекторати по български и по унгарски език в двете страни?

През 2008 г. Унгарският културен институт отбеляза своята 60-годишнина. Според документите първата институционална връзка между двете държави е след политическите промени на 9.IX.1944 г. — през 1948 г. е подписан договор за културно сътрудничество и е открит Институтът. Като изследовател се занимавам с българо-унгарските културни връзки, по-точно с проблемите на българските преселници в Унгария. Има и по-ранни институционални връзки между двете държави, и лекторат. Известни са данните за д-р Димо Бойклиев, който заминава за Унгария и става лектор по български език и литература в Университета “Петер Пазман” в Будапеща. Той е съставител на първата антология на българската поезия на унгарски език още през 1938 г. Преводите прави заедно с Дьорд Фалуди. Подборът отговаря на естетическите изисквания и включва над 50 български поети. Димо Бойклиев основава Българския институт и Българската библиотека в Будапеща през 1938 г. с държавна субсидия. Може да се каже, че Димо Бойклиев е един вид основоположник на институционалното представителство на България в Унгария. Той работи в тясна връзка и с Посолството на България. След завръщането си в нашата страна той продължава своята унгаристична дейност с преводи на унгарска художествена литература заедно със съпругата си.

Явно по онова време още няма междудържавни договори за културно сътрудничество, но от архивни документи и от Марта Йенч, преводачка от български на унгарски, завършила българска филология в Унгария, научих, че баща ѝ, Арпад Йенч, е бил служител в Министерството на културата и вероизповеданията на Унгария и е отговарял за връзките на министерството с България. Той е знаел добре български език и е имал специален интерес към страната. Фактите не са напълно проучени досега и заслужават повече внимание. През 1942 г. той организира пътуване на Лъоринц Сабо заедно с първата официална унгарска делегация в България. Тук Лъоринц Сабо се запознава с много писатели, но превежда преди всичко стихотворения на Елисавета Багряна. (За него се знае, че е почитател на нежния пол и е обяснимо защо превежда точно нейни произведения.) Публикува и пътеписите си за България в унгарската преса.

Разбира се, и преди 1942 г. е имало официални връзки между двете страни. Отделни изследователи от Унгария са посещавали българските земи още през XIX век, например Феликс Каниц, Бела Ерьоди и др. Активна е дейността и на Адолф Щраус, пратеник на унгарската държава. Той е виден българист, освен това представител на унгарската ционистка организация. Архивът му не е проучен, а би трябвало. Убеден съм, че в този архив би следвало да има интересни материали от България.

Първият директор на Унгарския културен институт е Йозеф Бюдеи, който същевременно поддържа контакти и със Софийския университет. Той е изтъкнат българист, лексиколог, съставител на първите унгарско-български и българско-унгарски речници, на учебници. Дълги години това е един вид институционализирана връзка.

Вероятно Ви е известно, че най-пълната сбирка на унгарска литература в България се намира в Централната библиотека на Българската академия на науките. Знаете ли кои са най-големите колекции от българска литература в Унгария?

Имаше една крилата фраза, че унгарските интелектуалци са били, са или ще бъдат библиотекари. Започнах трудовата си дейност в Националната библиотека “Сечени” в края

на 60-те години като референт по литературата на славянските народи, разбира се, на първо място българския. Затова съм сигурен, че редовно са постъпвали по депозит всички книги от български автори, издавани в Унгария, също така и в оригинал. В Унгария имаха намерение да съберат всички унгаристични книги по света. Преди политическите промени имаше много добре развит междубиблиотечен обмен. Редовно получавахме книги от България. Доколкото зависеше от мен, стремях се да подбирам пълните издания на българските класици — и до 1945 г., и след това. Но за съжаление не мога да кажа какво е положението през последните 20 години. Зависи от депозита — много от издателствата не изпълняват задължението да изпращат необходимите екземпляри от новоиздадените книги.

Изключително богата сбирка от български книги има в бившата библиотека “Горки”, сега Национална библиотека за чужди езици, в която дълги години работеше Дьорд Сонди, който съвместно събираше художествена и научна литература от България. В двете библиотеки може да се открие богата българистична литература. Но напоследък постъпленията са нередовни, средствата за закупуване на книги са много по-малко.

Откога датира издаването на българска литература на унгарски език?

До политическите промени имаше договор за издаване на книги на двата езика на обменни начала. Тогава чуждата литература у нас се издаваше от издателство “Европа”, младежката литература от издателство “Мора”, научната литература — от издателството на Унгарската академия на науките. След това вече няма такъв профил. Но със сигурност мога да кажа, че масово, с малки изключения, преводна литература от български език издават издателството на Дьорд Сонди “Напкут” и българското самоуправление — чрез Българския културен форум като гражданска организация. Слава Богу, има и отделни публикации и на други издателства. Издателство “Европа” понастоящем се обръща по-скоро към български автори, които живеят и творят в западноевропейските страни. Трябва да признаем заслугите на Райна Симеонова Харгитаине, дългогодишна служителка в библиотеката “Сечени”, която подготвя българистична библиография и по нейни данни можем да установим колко български книги са преведени и издадени в Унгария.

Какъв е културологичният образ на българското малцинство и в частност на българските градинари в унгарската литература и изкуство?

През 1984 г. защитих дисертация за присъждане на титлата кандидат на философските науки на тема идентичността на българските преселници в Унгария — в по-широк обхват, освен градинари и търговци, новото поколение. След 1945 г. в Унгария идват да следват по-масово български студенти. Трудно може да се говори за българските градинари в по-ново време, защото все по-малко българи се занимават с традиционно и съвременно градинарство. Но според моите изследвания и проведени интервюта, опирайки се на печатни издания и филми, мога да кажа, че българското малцинство като стереотип в унгарското съзнание като цяло се ползва с положителен образ. Като изследовател не съм срещал нито една отрицателна реакция към българите. Градинарите носят добро име на България в Унгария. Българското малцинство, като организация и общност, освен личните качества и общата представа за българите, допринесе за моето избиране за председател на Кръглата маса на малцинствата в Унгария с пълен консенсус. После бях държавен секретар по малцинствените въпроси в първото правителство на Виктор Орбан. Освен лично, това е признание и на българската църква, училище, културен дом. Българите с всякакви специалности се ползват с добро име. Унгарците имат добра представа за българите, българското заедно с останалите малцинства се радва на положително приемане и образ.

В този кризисен период за света и за Европа как виждате бъдещето на българо-унгарските връзки, особено на основата на дейността на Унгарския културен институт в София?

Сега седя в друго кресло, отговарям за разпространението и популяризирането на унгарската култура в българските земи. На 1 май ще имам една година работен стаж като директор на Унгарския културен институт в София. В резултат на моите многобройни лични връзки, установени по време на проявите на института в столицата и в страната, в областта на литературата, музиката, изобразителните изкуства, науката, мога да кажа, че съм посрещан изключително положително от българските институции, от отделни лица, от унгаристите. Това се дължи, от една страна, на вековните добри връзки между двете страни и двата народа, на многото труженици на унгарската култура преди мен — от Йозеф Бьодей до временно управляващата института Дьорди Димитров — които допринесоха за разширяването и задълбочаването на културните връзки между двата народа.

Въпреки кризисния период, въпреки затрудненията виждам, че хората се отнасят с обич и разбиране към института. Миналата година проведохме много прояви с голямо посещение и медийно отражение — от Седмицата на унгарската култура през шестото издание на клавирият конкурс “Лист—Барток” до научните конференции. Унгарският културен институт е престижно място, където идват с желание писатели, издатели, художници, допринасящи с удоволствие за културните ни връзки. Смятам, че това е добра основа и в сегашните тежки от финансова гледна точка времена с желание и с труд могат да бъдат организирани интригуващи мероприятия на високо ниво.

Централната библиотека на Българската академия на науките винаги е имала тясно сътрудничество с Унгарския културен институт. Какво още според Вас бихме могли да направим за разширяване и за обогатяване на това сътрудничество?

Вие ще кажете какво бихме могли да направим. Посрещам със задоволство много хора с много идеи — получава се истински брейнсторминг. Предполагам, че Централната библиотека наистина разполага с богат фонд от унгарска литература (и на унгарски, и на български). Могат да се организират прояви и извън УКИ. Със сдружението “Българска книга” се разбрахме тази година в началото на декември (от 4-ти до 9-ти) във фокуса да бъде Унгария. Би било хубаво по същото време да се направи паралелно една изложба, представителна за книгоиздаването, от унгарски книги, научна литература — както при вас, така и в Националната библиотека “Св. св. Кирил и Методий”. Нека месец декември да бъде празник на унгарската книга и като съдържание, и като естетика, и като оформление — и в точните, и в хуманитарните науки. Унгария е малка страна, но има литература на световно ниво — има 15 Нобелови лауреати. Добре е да се покажат и техни книги, таланта на унгарския народ и различните научни школи. Празникът на унгарската книга може да се превърне в празник на унгарския дух и ум, еманация на нацията.

Наскоро — в Деня на унгарската култура 21 януари — получихте високото отличие “Рицар на културата” за особени заслуги в развитието на българо-унгарските културни връзки, за което редколегията на информационния бюлетин на ЦБ Ви поздравява сърдечно. Моля Ви да разкажете за тази награда и за нейното учредяване.

“Рицар на културата” не е нито малтийски, нито религиозен орден. След смяната на политическия режим беше създадена фондация за културата на малките селища. Основната идея е не само в Унгария, а и в Карпатския басейн да има всеобщ подем на културата. Да се признае приносът и на унгарците в съседните страни, и в цял свят, като емигрантски общности (в Австралия, в САЩ). Целта на фондацията е да отличи заслугите на хората, допринесли за разпространението на унгарската култура в населените места, където живеят, и за задълбочаването на културните отношения с други народи. Аз съм първият българо-унгарец, удостоен с този орден. Въпреки че в България няма унгарско малцинство, кураториумът е оценил дългогодишната ми работа (освен в рамките на българското малцинство в Унгария) за разпространяване на унгарската култура в чужбина. Всяка година наградата се дава на 36 души, както и сега — от селищен преподавател до министър-председател, от библиотекар до

музикален изпълнител, до член на Шведската академия, т. е. широка палитра от специалисти в различни области. Заради приноса си към унгарската култура съответните лица получават орден “Рицар на културата” с грамота — едно духовно признание. Връчва се на красива празнична церемония, така, както се произвеждат рицари. Председателят на дванадесетчленния кураториум на фондацията Ференц Ник, бригаден генерал от запаса, със сабя ни посвети в рицарски сан пред копие от свещената корона на Св. Ищван, с военни почести и с културна програма. Тържеството се състоя в празничната зала на хотел “Роял — Каринтия” в Будапеща.

Издава се годишник с информация за удостоените с наградата и за дейността на фондацията, която оказва морално признание и насърчение на хората, продължаващи дейността си. Колективи от малки населени места номинират своите кандидати и кураториумът (съставен от културни дейци в различни области) избира наградените. Орденът се връчва всяка година на 22 януари, на духовния празник в Деня на унгарската култура, който се отбелязва в цялата страна от 1989 г., въпреки че е работен ден. На този ден в цялата страна се провеждат тържества и фондацията връчва отличията.

У мен тази награда предизвиква добро чувство (наред с българските ми отличия от 1990 г. насам — “Паисий Хилендарски”, “Мадарски конник”, “Кирил и Методий”). Тя показва, че фондацията гледа не само с тясно унгаристичен поглед, но признава и приноса към унгарската култура и българо-унгарските връзки. Наградени са доста хора от чужд произход, но досега не е имало отличен българин (българо-унгарец) и това много ме радва.